

פנינת השבוע

איצ'ה ממבוש (מוכתר עין-יהוד לשעבר) למשורר האמריקאי האורח פיטר אורוויין: "מדינה נפלאה מדינת-ישראל, מלאה יהודים וערבים..."

קריטיקה או כריטיקה למסע אישי מובהק, או מכל מקום, מסע שיש לו השלכות אישיות מרחיקות לכת (הרחבת התודעה, התגברות על הניכור). הרי גלותו של פרופסור לאי נידח היא התנאי לעלייה כולה (כסערה) ופרדי-נאנר, אילו לא איבד את אביו ואת דרכו, לא היה פוגש במיאנדה. אדרג, עוד קורבן של מוימה שפלה מצד אחיו (בהסמך ליר), נודד הסריכל, מתפרק כאילו ומתגבש מחדש וכו' בש לעצמו את עמדת-הכוח שלה הוא רואי בצבא המבנים את המורדים. מן השוואה עם קובריק, הקליני, הפסימי, מפתח לחשוב ש-שייקספיר רומאנטי או פאתטי, אך ההבדל מתמצה בכך שהוא הבין וידע להתמקד בסיני תיות הגדולות של הנפש, אלה שהן ממויות, לפחות בשרשו, מן העין, המתרחשות בסמוך לטרגיות האנושיות. זאת, כאשר הטרגיה, האסון, הוא — ביחס לנפש — הגרגר החודר אל תוך הצרפה ומשלב את חייה הטיבעיים, אך מהווה במקביל את התנאי ההכרחי, את הגרעין, אשר סביבו נוצרת ומתגבשת הפנינה.

האמלט, אשר משום מה, אולי בהשפעת תפישות מרקסיסטיות ואידאולוגיות אחי רות בנות-זמננו, נתפש כהפכפך, הססן, גיורר טי, אנמי (מן הראוי להשוות זאת עם קביעתו של הבימאי הרוסי אנדריי טרוקובסקי, ששאף להסריט את האמלט: "המחזה הזה, שהוא הגדול במחזות, מציג את השאלה הניצחית בדבר אדם שהוא בעל שיעוריקומה מוסרי גבוה מאלה הטובים אותו"), הופך לרמות מרתקת, מבריקה ומעמיקה משום שהוא מעז להתמודד עם אמת הרסנית ה"מכרכת" אותו מהשיגרה וההווה של החצר המושחתת. אמת זו היא המנוף, או, ליתר דיוק, נקודת-המשען, המסייעת לו לעקור ולהסיר את המסווה מן היסוד, אם זה מפניחים של צמד האופורטיניסטים, גילדנשטרן ורוונקראנץ, ואם זה מפני מדרושנות-העונש של היועץ החכם, הקפון האקדמי של החצר, פולוניוס, ולגלות את הריקבון שפשה בממלכה, מקצה אל קצה, על כל גווניו.

התפקיד שיש לניכור, אותה חרבי-פיות, במחזות שייקספיר, מעלה על הדעת את הסימן החיובי שהצמיד הפסיכולוג האנגלי וויניקוט למושג "דיכאון". אך מייד יש להרהר גיש את ההבדל. אצל שייקספיר נפרש עולם מדרג. "הסניניות הגדולות" מתרחשות רק אצל הרמויות שיש בהן משהו נאצל וטמון בהן גרעין מוסרי (אותן, נקודות-כוכב" מוס ריות של סימון וייל), המנחה ומוביל אותן אל מקומן בקוסמוס. מכאן גם השוני בין האוני-ברסאליום הבורגני-ישראלי של קרל יונג המ-גושם והמאנייריסטי (בעיקר בשעה שהוא מר-בר רוח ורחניות, כפונה אותנטית עם המיקסטר, ליד האח) והחיתוך הקלאסי במחזות הטייקספיריים. ת"ס אליוט העדיף, כד כור, את דאנטה בעל-האמונה על שייקספיר הפוסט-ניצחוני, ואין להתפלא על כך. כמה פא-תטיים נראים גיבורי מחזותיו שלו, אותם אכריים-צלבנים המשוגרים לאפריקה או אסיה (לא כל נהג צמוד) על-ידי מרחס צני-טריפונגלי מרגם המישפחה האריסטוקרא-טית המנוונת, הסבה על צירה, או מעמד הבורגנות הגבוהה והעקרה, בהשוואה לר-מויות הטייקספיריות שלעולם אינן רומאני-טיות, או סטיימנטאליות. כמובן המודרני-הרביק, של מושגים אלה.

מסקנה: שייקספיר עדיין, רלוואנטי, עדיין "עכשווי".

ועולם שונה לחלוטין. שהרי יש משהו נואש בפניה, הפניה האוטנטית, לספרות (או לאמ-נות), פניה שהיא תמיד בחזקת "קרני מזבח", חיפוש אחרי אחרות, תוקף, פשר. כמילים אחרות, הקורא חייב להיות נתון בדרגה גבוהה ביותר של ניכור, כדי שיוכל לזנק מעבר לתחום המפרידה בינו לבין מה שהוא קורא. לעבור, לדוגמה, ממעונות הסטרי-דנטים בהרצה-צופים לטרקלינה האליזבטית של שושלת הרון למפרכוק — שאת פארה הנציה הצייר וארדייק ככמה וכמה ציורים נפלאים, ובמעונה הלונדוני הציג שייקספיר, בראשונה, את ה"לינה ה-2". כמובן, הנער או הסטודנט האנגלי בן ימינו, בוגר בית-הספר המקיף הטיפוסי, האמון על "סטינג" ו"יו טו" ("U 2"), נדרש ללאמץ דומה למרות שלכ-אורה הוא קרוב יותר, למעמדת-מיצוא נוחה יותר, מבחינת השפה הפחות, לעולם התרבו-תי של שייקספיר.

ממצב של ניכור

אמרנו כי הקורא האידאלי מגיע לקריאה ממצב של ניכור, ניכור כפול: שלו עצמו ושל מה שהוא קורא. אולם כאן, בנקודה זו בדיוק, מתרחש הפלא, הסינתזה האליכמית: היסוד רות הרים העיניים זה את זה מתלכדים יחד לכדי תירכובת חדשה ומשנים את סימניהם. הניכור הופך להבנה, לדיעה. הכתוב והקורא בו עוברים מעין ומאמורפוזיה, שינוי צורה. התהליך הזה אינו מתרחש באקראי. בעיית הניכור העטיקה את שייקספיר בכמה ממחזרי תיו הגדולים: כסערה, שבה, כפי שאומר גוני-ואלו בסוף העלילה (והרי הקול הדובר כאן הוא קולו של שייקספיר), אנו מוצאים את עצמנו ורוקא בשעה שאיננו עצמנו: במחזה אחר, מידה בנגד מידה. שבו אנג'לו הוא האדם המודרני המנוכר בהאידויקה, אשר, בשפת הפסיכולוגים, "מפתח נירווה" משום שהוא מרחיק את ריגשותיו ויצריו והופך למכונה "ראציונאלית", מרוייקת, קרה ואכזרית: וכי מובן בהסמך ליר שבו ניתן לאתר יותר מגי-בור מנוכר חל הנע במסלול חיובי או שלילי על גראף הניכור.

כמובן, שייקספיר הוא שייקספיר משום ש-אינו מסתפק בריאגנות נוקבות. אני מהרהר למשך כפרט פטאק נאקם של הבימאי ה-יודי האמריקאי סטנלי קובריק, מסה מכרי-קה על הדינאמיקה הצבאית או המנגנונים (מכאניזמים) של ההשפלה הצבאית, הדרוכים (במצעים מכורים) את מושאיהם — החיית-לים — עד לנקודה שבה יוכלו להיות "משוחררים" כקפיץ ברוטאלי ואליס, משולל רצון ותודעה, שלא לרבר על "מוסריות" — נגד כל מטרה, צבאית או אחרת, נגדה יופנו (ובחלקו השני של הטקסט). רק השמן המחלקתי, "הדפוק", שהוא אולי הגיבור האמיתי, הסמוי, של הסרט, אינו גמיש די צרכו ומישא כלפי מקור ההשפלה, סמל המחלקה, ומנצח באופן טראגי את המכונה הצבאית ה"שובבת" אותו, לכאורה.

גם בחלקו השני של הסרט לא מרפה קובריק מהגושא ובעקפיץ מציג שוב, בכל חריפותה, את הבעייתיות של המושג "ניכור", ניכורה של המחלקה המגובשת, של החיילים האמיצים והמסורים, אך מעוקרי-הנפש, המר-צגים ללא כחל ושרק, מטורפים-למחצה, ויר-תר, כשברקע מתנגנת מוסיקת הפופ המקב-לת ציביון סוריאליסטי-פנטאסטי (ובולה-בלה!): נוסח החפז המיכאני. קובריק חושף את הניכור (כתיאודור אדרנו לפניו) כסממן של החברה המאורגנת, הטוטאלית. ואילו מי שנתנו לכנותו, בחוגים מסוימים, "מנוכר" ("ג'וקר") הוא הפחות מנוכר מולם, כלומר: הפחות מנוכר מעצמו. אך השליטה מתוחכמת ודיה להתמודד גם עם שכמותו, מרדנותו (כטי-רונות) נתפשת על ידי הסמל כ"מנהיגות" ומ-גוייסת מייד לצרכי היחידה. עוד תעלול אי-רוני-פרדוכסאלי של קובריק.

מסע אישי וחרב פיפיות

אצל שייקספיר, לעומת זאת, מנוולות החוויות ההרסניות והמסוכנות ביותר כמין

המפלגה כבינאט הברליני, קורטסן מאס, מי שארגנה קודם לכן כנס פוליטי ישראלי-פלסטיני בהשתתפות אמיל חביבי וניסים קלדרון, ועליזה פוס, פעילת הליגה לזכויות האזרח וחירויות האדם בגרמניה. בשני "ערב" הקריאה נכחה גם המשוררת הכושית הבולטת ריטה דאן — המשוררת השוחרת השנייה בהיסטוריה שזכתה בפרס פוליצר היוקרתי בארצה. ראו השתתפה קורם לכן, בחברת בעלה הגרמני, דיטריך פיבאך, אף הוא סופר, בפסטיבל רוטרדם. משהבחין בה נתן זך בקהל, הזמין אותה לעלות אל הבימה ולקראו גם משיריה שלה בחברת עמיתה הישראלים. היא נענתה וכך זכה

מרטין מוי, דליה רביקוביץ, אורי ברנשטיין, נתן זך

המושג השני גם כסממן בינלאומי. הקהל אהב את זה מאוד. אחריו ערב הראשון הורשה הקהל להציג למשוררים שאלות וכך התפתח ויכוח ער בין פלסטינים המתגוררים בברלין, יהודים תושבי כי גרמניה ומשוררים עבריים אורחים. בערב החותם היתה הקריאה "נטו", כלומר בלא תוספת שאלות ותשובות ודיון. כמה משוררים (ומשוררות) ישראליים צעירים אחרים שאף הם היו ברשימת המומלצים להשתתף בפסטיבל ונשמטו ברגע האחרון בשל רצונם של הגרמנים להגביל את מיספר המשתתפים ל-7 — יוזמנו לברלין בקיץ הבא.

התחילה פה אצלכם, כלומר, שקיים קשר עמוק, ואולי פאתולוגי, בין מה שאירע ליהודים מידי גרמניה הנאצית לבין מה שהם מעוללים עתה למיעוט הערבי בארצם שלהם. הערב נסתיים בשידוריו של יוסף שרון, על כל מורכבות המצב האנושי הבאה לידי ביטוי בהם. בעקבות שמיעת שידוריו זכה ברובמקום להזמנה לפסטיבל השירה הבינלאומי ברטרדם בשנה הבאה.

נראה כי כל ארבעת המשוררים הצעירים שקראו השנה בברלין, יוזמנו בשנים הקרובות לרוטרדם. מארטין מוי, מנהל פסטיבל רוטרדם, הוא גם ששימש מנחה בשני ערבי השירה הישראלית בברלין.

בערב השני (ליתר דיוק: אחר הצהריים, שכן המושב השני נפתח בשעה 4 אחרי הצהריים) קראו דליה רביקוביץ, אורי ברנשטיין ונתן זך אשר הסכימו ביניהם עוד קודם לכן להפוך את הסדר שנקבע מראש על-ידי הנהלת הפסטיבל ואשר גם הופיע בתוכניה ובעיתונות, להפקיד את ערב הפתיחה היוקרתי בידי עמיתיהם הצעירים מהם. סופרים ומשוררים גרמנים רבים — ביניהם אדרג הילנרט, רולף האופס, דיטריך דליוס ויוהאנס שנק, נכחו בקהל. כן בלטה בו נוכחותם של פעילי ה"רוקים" בברלין, כגון יוטה מאיקסנר, דוברת

צפריר גוטליב

הגרגר שבפנינה

חיילים ומונכרים אחרים

מהמלט ועד METAL JACKET

מבלי שישים לב לפרטים. הוא רואה רק את הפנימי, שהוא העיקר, וזונה את השאר. אם בחר בסוס זה, הרי שפלנינו בהמה שלא תסור לא כפו". הוסס הובא להצר ומייד הסתבר שאכן היה סוס היאה למלך. טוב לקרוא מדי פעם בשייקספיר — ולו רק כדי לראות דברים כפרופורציות הנכונות. יש כמובן קושי מסוים שפוליצר צריך להתגבר לפני או במהלך הקריאה. אין הכוונה לקושי הלשוני, אלא למה שמכונה בדרך כלל "קושי פסיכולוגי" — הביטוי שבו נוקטים כאשר נתקלים במשהו מעורפל ובלתי-ימין די צרכו. לקראת סוף המאה ה-20, הקורא האוחז בספר בן ראשית המאה ה-17 נתקף במורד-לב, או אף גרוע מזה, בתחושה של "מה לי ולכל זה", מה לעולם המטורף, "העכשווי", שבו אנו חיים ולספרים האנאכרוניסטיים אשר נודעו, כך נמיה הקורא. רק עבור אותם אינטלקטואלים (ואינטלקטואליות), המתעני-גים על ספר זה או אחר.

את ההתגברות על המחסום הזה אפשר אף לי להשוות לשבירת מחסום הקול בטיסה על-קולית. אף שיתית שגם המטאפורה הזאת אינה בוטה וחרפה מספיק. אתה צריך להיות מונע בכוחם של דחפים פנימיים עזים ביותר, הנוגעים, שיש להם זיקה, לבסיס אישיותך, לשמירה על שפיותך — אם לא לשאלות שהן בבחינת חיים או מוות — כדי להתגבר על הזרות והריחוק שיש להנחם מראש כאשר מדובר ביצירה בת מאות שנים, בת תרבות

בחוויות-דעת של מומחים שונים לספרות המופרסמות חרשות לברקים אתה נתקל כאחרונה במלה אפנתית: "התענגות". הקרי-אה נספר זה או אחר, אנו למדים, היתה "מ-ענגת", כאילו מדובר בקוקטייל חרש, או שמא, בחוויה חושנית אחרת. מן הסתם עולה על הדעת הסיפור הסיני העתיק על מומחיותם של המומחים, או ליתר דיוק, על סוגים שונים של מומחים. המלך החליט להוציא לפנסיה את סייסו הווק ושאול אותו אם יש לו בן או קרוב-מישפחה אשר שיוכל לרשת את מקומו. אנו הסיסי הוותיק; אפשר לזהות סוס טוב על פי שינוי ועצמותיו וזלכן מסוגלים בני בחלל. אך להכיר בסוס הראוי למלך, זו משהו קשה ובני אינם מסוגלים לכך. אך בין שמשו יש איש אחד, גאו שמו, שדיעתו אינה נופלת משלי. נסה אותו. וימן אליו המלך את השמש והטיל עליו לאתר עבורו סוס אציל. לאחר שלוש-חור-רשים שבו גאו והכריז שמצא סוס במחוז שה-קיו. איזה מין סוס הוא זה, שאל המלך. זו סייחה אדומה, אמר גאו. המלך ציווה להביא את הבהמה לפניו וגילה שפלנינו סוס חום. הוא כבש את קטו וקרא אליו את הסיסי הווק. "משהו אינו כשורה", אמר לו, "אם האיש שולחתי על פי המלצתך אינו מסוגל אפילו להבחין במינו או בציבעו של סוס, מה כבר יוכל לומר על סגולותיו?" על כך ענה הסיסי הוותיק: "כל אחד יכול לומר מה המין או הצבע; גאו יורד ישר למהותם של דברים,

טריטוריה פלייטון